

ОРТО БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНЫН МАЗМУНДУК ӨЗГӨРҮШҮ

СИЯЕВ ТАШТАНБЕК МОНОЛДОРОВИЧ

siyaev@mail.ru

Педагогика илиминин эң негизги маселелеринин бири - орто билим мазмунун аныктоо болуп саналат. Анткени орто билим берүү бул - жалпы билим берүүнүн негизи жана мүнөзү боюнча коомдун бардык мүчөлөрүнө арналат. Салттуу педагогикада мектептин билим берүү функциясына басым кою менен билим мазмунун аныкталган билим, билгичтик жана көндүмдөрдүн системалык жыйындысын жана ошондой эле окуу ишмердүүлүгүнүн негизинде жетишкен таануунун белгиленген деңгээли катары каралат. Бул багыттан алганда билим ар бир инсандын коомдук чөйрөгө аралашуусунун - социалдашуусунун зарылчылыгы катары кабыл алынат. Демек, коомдун инсандарга карата койгон талаптарынан улам билим мазмунунун маңызы жана мазмуну аныкталат. Адатта билим мазмунун көрсөтүлгөн багытта аныкталышы билимдик-багытталган мазмунду берет. Билим мазмунун мындай аныкталышында билим - коомдун өнүгүүсүндө тарыхый тажрыйбасынын улам топтолгон адамзатынын руханий байлыгы катары каралат. Чындыгында билим сөзсүз түрдө социалдык баалуулук, анткени билимдин аркасында гана коомдун ар бир мүчөсү коомдо өзүнүн ордун таба алат. Ошентип, билим мазмуну инсандын коомдогу жашоосундагы зарылчылыктардын системасы катары каралат. Бирок, бул учурда билим – абсолюттук баалуулукка айланып, инсандык өздүк касиеттери жалпыланып, анын өздүк өзгөчүлүгү - «жокко айланат». Натыйжада билим мазмуну «таптакыр катып калган» системага өтөт.

Акыркы мезгилдерде билим мазмунун аныктоодо жаңы аспектилер каралууда. Мисалы, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин жана башкалар билим мазмуну бул билим, билгичтик жана көндүмдүн адаптацияланган системасы катары баалашат. Билим мазмунун чыгармачылык ишмердүүлүктүн жана эмоционалдык-эртүүлүктүн тажрыйбасы түзөт. Билим мазмунун өздөштүрүү инсандын ар тараптан өнүгүүсүнө шарт түзөт жана ар бир инсандын коомдун материалдык жана байлыгын сактаганга жана аны андан ары өркүндөтүүгө негиз болот.

В.С. Леднев болсо билим мазмунун инсандын касиетинин жана сапатынын прогрессивдүү багытта өзгөрүү процессинин өзөгү катары карайт. Билим мазмунун өздөштүрүү атайын уюштурулган, өзгөчө ишмердүүлүктү талап кылат. Бул багытта тажрыйбага ээ болуу, тарбиялануу жана өнүгүүчү - үлүк процессинин биримдиги билим мазмуну менен орун алат деп эсептелинет.

Ал эми Б.М. Бим-Бад, А.В. Петровский жана башка педагогдор билим мазмунун окуу процессинин максатына жана тиешелүү процессуалдык аспектилерге ылайык жалпы социалдык жана маданий тажрыйбанын аныкталган бөлүгү катары кабыл алышат. Маданият бул - адамзатынын миңдеген жылдары өнүгүүсүндөгү топтолгон тажрыйба. Ал окуу процессинде муундан-муунга өтөт жана өздөштүрүлөт. Маданият өзүн коомдо алып жүрүү, пикир алмашуу, ойлонуу жана практикалык ишмердүүлүгүнүн деңгээлин аныктайт.

Натыйжада инсанга багытталган билим мазмуну адамдын өздүк өзгөчөлүгүн өнүктүрүүгө (ден-соолугу, жөндөмү, сезимдүүлүгү жана башкалар), анын социалдык мүнөздөмөлөрүн калыптоого (гражданин болуу, үй-бүлө күтүү, эмгектенүү жана башкалар) жана адамдын маданияттын субъектиси болууга (ички эркиндүүлүк, гумандуулук, чыгармачылык жана башкалар) багытталат.

Орто билим мазмунун аныктоо атайын принциптердин жана критерийлердин негизинде жүргүзүлөт. В.С. Леднев билим мазмунун аныктоонун төрт принцибин иштеп чыккан:

- *билим мазмунун базистик компоненттеринин кош мааниге ээ болуу принциби.* Анткени бардык педагогикалык аракеттенүүдө билим мазмунунун бардык компоненти мааниге ээ болуп, инсандын өздүк тажрыйбасы топтолот жана аны менен бирге психикалык механизмдери калыптанат (таануу процесси). Ошол эле учурда бир эле убакытта билим мазмунун аныкталган бир компонентин ишке ашыруу процесси орун алат. Мисалы, бардык

предметтерде эле окуучунун сүйлөө тажрыйбасы топтолот, ошол эле учурда тил предметтеринде атайын сүйлөө боюнча окуу процесси орун алат.

- *билим мазмунун дифференциялоо жана интеграциялоо принциби.* Окуу процессинде окуу предметтери сөзсүз түрдө өзгөчөлүнгүн бөлүктөр боюнча ишке ашат. Мисалы, биология предметинде: ботаника, зоология, анатомия жана башка бөлүктөр. Ошол эле учурда кайсы бир билим мазмуну ар түрдүү предметтердин интеграциялоо менен ишке ашат. Мисалы, заттын түзүлүшү физика, химия, биология предметтеринде каралат.
- *билим мазмунун функционалдык бүтүндүгүнүн принциби.* Педагогикалык система бардык эле система сыяктуу түзүүчөлүрдүн бир бүтүндүгү орун алганда гана эффективдүү жыйынтык берет. Башкача айтканда, билим мазмунан тигил же бул түзүүчүнү алып таштоо билимдин практикалык маанисин төмөндөтөт. Мисалы, окуу планынан политехникалык түзүүчүлөрдү азайтуу теориялык билимдин практикалык маанисин төмөндөтөт, тескеричинде, гуманитардык түзүүчүлөрдү азайтуу технократиялык ойлоонууга алып келет.
- *билим мазмунун баскычтарынын улануучулук принциби.* Орто билим системасындагы башталгыч билим, орто билим, толук орто билим жана жогорку билим улам бири-бирин толуктап негиз болуп турат.

Орто билим мазмунун аныктоо сөзсүз түрдө аныкталган тандоо критерийлердин негизинде жүргүзөт. Ал критерийлерди Россия окумуштуусу В.В. Краевский иштеп чыккан:

1. *Билим мазмунун бардык түзүлүштүк элементи менен баскычтары коомдун, илимдин, маданияттын жана инсандын өнүгүүсүнө дал келүү принциби.* Бул принципке ылайык билим мазмуна традициалдуу билим, билгичтик жана көндөмдөрдүн жыйындысы менен бирге эле коомдук социумдун ар мүчөсүнө илимдин өнүгүүсүнүн, маданияттын жаңы көрүнүштөрү камтылуусу зарыл болуп саналат.
2. *Окуу процессинин мазмундук жана процессуалдык жактарынын биримдүүлүгүнүн принциби.* Билим мазмуну реалдуу педагогикалык шарттарга ылайыктуу болуп, окутуу процессинин технологиясына шайкеш келиши зарыл.
3. *Билим мазмунун түзүлүштүк биримдүүлүк принциби.* Билим мазмуну аныктаган теориялык материалдар, нормативдик документтер, педагогикалык ишмердүүлүк жана окуучунун мүмкүнчүлүктөрү бири-бирине шайкеш келиши зарыл.
4. *Билим мазмунун гуманитаризациялоо принциби.* Билим мазмунунун ар бир окуучунун жалпы адамзаты топтогон маданиятты жогорку деңгээлдеги чыгармачылык менен өздөштүрүүгө шарт түзүлүшү зарыл.
5. *Билим мазмунун фундаменталдуулук принциби.* Гуманитардык жана табият таануу илимдеринин айкалышып, окуу предметтеринин ортосундагы байланышын түзүп, окуу-таануу ишмердүүлүгү менен практикалык ишмердүүлүк бири-бирине байланышы зарыл.

Билим мазмуну эң биринчи ирэт коомдун өнүгүсүнө жараша адекваттуу түрдө өзгөрүп турушу зарыл. Орто билим берүү системасы коомдун ар бир мүчөсүнө багытталгандыктан, анын мазмуну коомдук талапка жооп берип, мектеп бүтүрүүчүлөрү аныкталган квалификациялык мүнөзгө ээ болушу зарыл. Бул багытта Россия окумуштуусу В.С. Леднев XX кылымда жана XXI кылымдын башында коомдун орто билимге ээ болгон ар бир мүчөсүнүн квалификациялык мүнөздөсү төмөндүгүдөй мазмунда өзгөрөт деп эсептейт.

XX кылымдын башы

билим	билгичтик	көндүм
-------	-----------	--------

XX кылымдын ортосу

билим	билгичтик	көндүм	чыгармачылык
-------	-----------	--------	--------------

XX кылымдын аягы

билим	билгичтик	көндүм	чыгармачылык
-------	-----------	--------	--------------

XXI кылымдын башы

билим	билгичтик	көндүм	чыгармачылык
-------	-----------	--------	--------------